

ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ ПИСЬМЕННИКІВ-БІЛІНГВІВ (за матеріалами паралельних україно-російського та російсько-українського корпусів)

Шведова М. О.

Київський національний лінгвістичний університет

Проаналізовано стиль письменників-білінгвів як перекладачів власних творів на матеріалі паралельних україномовних і російськомовних текстів П. Куліша (“Чорна рада”) та Лесі Українки (“Блакитна троянда”).

Ключові слова: мовна особистість, білінгвізм, паралельний корпус.

The paper deals with the style of bilingual Russian-Ukrainian writers who translated their own work. The authors chosen for the study are P. Kulish (“The Black Council”) and Lesya Ukrayinka (“The Blue Rose”).

Keywords: Language personality, bilingualism, parallel corpus.

Дослідження мовної особистості білінгва на матеріалі його письмових текстів вимагає тривалої кропіткої роботи з паралельного вивчення і порівняння його текстів двома мовами. Цю роботу значно полегшують електронні паралельні корпуси, де зібрано тексти однією мовою разом із перекладами іншою. Їх вирівняно таким чином, що до кожного речення оригінального тексту подається відповідний фрагмент перекладу. Паралельні українсько-російський та російсько-український корпуси розробляються на основі Національного корпусу російської мови з 2009 року і доступні для пошуку в Інтернеті за посиланням: <http://ruscorpora.ru/search-para-uk.html>. Це дослідження ми зробили за матеріалами корпусу.

Для аналізу було обрано паралельні тексти Пантелеймона Куліша “Чорна рада” та Лесі Українки “Блакитна троянда” (українською та російською мовами), які автори переклали самі. Кожного перекладача можна вважати білінгвом, але найцікавішими для порівняння мовної поведінки двома мовами є автори, які самі перекладають власні твори та можуть поводитися з текстом більш вільно та творчо, ніж сторонній перекладач. Фактично, ми маємо можливість побачити, яким постає один текст однієї людини, коли вона пише тією чи іншою мовою.

Пантелеймон Куліш. “Чорна рада”.

Одним із перших цікавих прикладів такого українсько-російського самоперекладу є “Чорна рада” П. Куліша, написана в 1840-х роках спочатку російською, а потім українською мовою. Український текст “Чорної ради” значно відрізняється від російського. Автор-перекладач ставить перед собою завдання не просто дослівного перекладу з російської, а й створення оригінального українського літературного тексту, формування літературної мови. “Немногие из земляков моих в настоящее время способны оценить мои труды по предмету разработки южнорусского языка и возведения его в достоинство исторического повествования. <...> И, при всём том, я напечатал свою книгу на языке южнорусском. Я долго изучал его в письменных памятниках старины, в народных песнях и преданиях и в повседневных сношениях с людьми, не знающими никакого другого языка, и раскрывшиеся передо мною его красоты, его гармония, сила, богатство и разнообразие дали мне возможность исполнить задачу, которой до сих пор не смел задать себе ни один малороссиянин, именно – написать на родном языке исторический роман, во всей строгости форм, свойственных этого рода произведениям” [1, с. 263]. В епілозі до російськомовного видання П. Куліш писав, що значні розбіжності між текстами роману російською та українською мовами виникли як від “различия

духа обеих словесностей”, так і від того, що писав ці тексти під різними кутами зору: в російському “оставался писателем установившегося литературного вкуса”, в українському “по возможности подчинялся тону и вкусу наших народных рапсодов и рассказчиков” [1, с. 248–249].

Україномовний текст “Чорної ради” коротший і помітно спрощений. З нього випущено значні за розміром описи краєвидів. Немає багатьох розкішних епітетів, метафор, алегорій та штампів, характерних для російської прози того часу.

<i>ги Она [Леся] какъ-будто тяготилась сознаниемъ, что она такъ очаровательна, – какъ-будто старалась скрыть блескъ красоты своей. – Но красота ея сияла какъ-бы сверхъ-естественнымъ блескомъ, и никто не могъ оторвать отъ нея глазъ. (Черная рада, Хроника 1663 года)</i>	<i>ик – На диво була в Череваня дочка, да й годі. – (Чорна рада)</i>
<i>ги Шрамъ посмотрѣлъ на своего Петра, и не могъ не видѣть сердечной муки, выражавшейся на поблѣднѣвшемъ лицѣ его. (Черная рада, Хроника 1663 года)</i>	<i>ик Шрам глянув на свого Петра, а Петро стоить коло вікна білий, як крейда. (Чорна рада)</i>
<i>ги Онъ [Петро] тотчасъ послѣ обѣда, взявши ружье, отправился въ окрестный лѣсъ подъ видомъ охоты, а въ самомъ дѣлѣ для того, чтобъ быть подальше отъ своей чаровницы. Его душа разрывалась на двое: одна сила тянула его къ гордой красавицѣ, а другая заставляла бѣжать отъ нея, какъ отъ чего-то пагубнаго. Онъ воротился на подворье только вечеромъ, и никто не зналъ, какъ много перечувствовалъ онъ въ короткое отсутствіе. (Черная рада, Хроника 1663 года)</i>	<i>ик Петро зараз послі обід узяв рушницю і пішов у гай, ніби на польованнє. – Проблукав сердега по гаю до самого вечора. (Чорна рада)</i>

Є місця в тексті, де автор навпаки розширює метафорами український текст, але образність їх ближча до народної.

<i>ги Вотъ они и у Хмарища. Хуторъ Череваня стоялъ въ болотистой долинкѣ надъ небольшою рѣчкою, черезъ которую вела къ нему узкая плотина; (Черная рада, Хроника 1663 года)</i>	<i>ик От же вони вже й під Хмарищем. А те Хмарище було окрите гаями, справді наче хмарами. Кругом обняла його річка з зеленими плавами, лозами й очеретами. Через річку йшла до воріт гребелька. (Чорна рада)</i>
<i>ги Только ея радость подобна была осеннему мѣсяцу, безпрестанно затемняемому тучами. (Черная рада, Хроника 1663 года)</i>	<i>ик Тільки її радість схожа була на місяць під негоду: то сіяє він, як сріблом сипле, звеселяючи й поля, і села, і сади понад річкою; то зайде у хмару, і як зайде, то весь світ наче печаль покриє: річка мов мертва, без іскор, тече поміж берегами; почорніли сади; по темних полях смутно. (Чорна рада)</i>

Російський текст “Чорної ради” супроводжується багатьма зносками та коментарями з посиланнями на історичні джерела і документи. П. Куліш дає пояснення щодо історичних подій та місцевостей, козацьких та народних звичаїв, побуту, слововживання. Кожен розділ має епіграф з українських літописів, віршів, народних пісень. В українському тексті всі ці історичні та етнокультурні коментарі й матеріали відсутні.

Пояснення П. Куліша звичайно мають форму виноски:

<p><i>ги – Дай же руку, приятель, и обгъцай мнѣ здѣсь, передъ Братствомъ Сагайдачнаго [Такъ назывался Братскій монастырь, основанный гетманомъ Конашевичемъ-Сагайдачнымъ.], что не отстанешь отъ меня ни въ какомъ случаѣ! (Черная рада, Хроника 1663 года)</i></p>	<p><i>ик – Дай же, – каже, – руку да обіймайсь от перед братством Сагайдачного, що держатимешся за мене у всякій долі. (Чорна рада)</i></p>
<p><i>ги – Чтobъ ты за такія ргъчи окаменгъла, какъ Лотова жена! вскрикнулъ въ досадѣ Шрамъ, и пустилъ коня рысью. – Соль тебѣ на языкъ! печина [Киричъ изъ печи. Такъ обыкновенно говорятъ, чтobъ уничтожить дгъйствіе клятвы, которая, по мнгнію народа, навлекаетъ на человека разныя бгъдствія даже и въ такомъ случаѣ когда онъ не виноватъ. Потому-то съ одной стороны Малороссіяне боятся прокліну, а съ другой – никто такъ страшно не проклинатъ, какъ выведенный изъ терпгънія Малороссіянинъ.] тебѣ въ зубы! сказала потихоньку глупая баба. Видно, была немножко подъ хмелькомъ. (Черная рада, Хроника 1663 года)</i></p>	<p><i>ик – Щоб ти окаменіла, як Лотова жінка, за такі речі! – крикнув з досади Шрам да скоріш і поїхав од неї. – Сіль тобі на язык, печина в зуби! – оддала потиху ковалиха, бо була трохи п'яненко. (Чорна рада)</i></p>

Або коментарі подані просто в тексті:

<p><i>ги Если покатится по небу и погаснетъ падающая звѣзда, Украинецъ заключаетъ, что погасла жизнь какого-нибудь человека, и усердно перекрестится, прося Бога отпустить ему грѣхи его. (Черная рада, Хроника 1663 года)</i></p>	<p><i>ик Як же часом покотиться по небу і погасне ясна зоря, козак перехреститься і помолиться за усопшую душу. (Чорна рада)</i></p>
--	--

Є й набагато розлогіші коментарі у виносках.

Наведемо окремо кілька цікавих пояснень П. Куліша щодо вживання українських слів та виразів, які він використовує в російському тексті без перекладу.

<p><i>ги Ляхи держались крѣпко за руки съ <u>недоляшками</u> [Такъ называли тогда отступниковъ вгъры и родины, угнетавшихъ собственныхъ земляковъ. Слово недоляшекъ означаетъ человекъ, который до Ляха не достигъ еще въ отступничествѣ. Но въ этомъ словѣ выражается больше ненависти и презрѣнія, нежели въ словѣ Ляхъ, или кателикъ, которые до сихъ поръ остаются бранными словами у малороссійскаго простонародья.], гасили пламя возстанія быстро и опять распорядились съ Украиной по-своему. (Черная рада, Хроника 1663 года)</i></p>	<p><i>ик Ляхи держались міцне за руки з недоляшками, гасили хутко полон'є і знов по-своєму обертали Україну. (Чорна рада)</i></p>
<p><i>ги Никто лучше Шрама не водилъ казакoвъ въ схватку : никто, такъ какъ онъ, “не вертгътъ Ляхамъ <u>веремгъя</u>” [Выраженіе козацкое. Это значило – налетгътъ вьюгою; одуритъ неприятелю голову внезапно и бгъшеннымъ нападениемъ.]. (Черная рада, Хроника 1663 года)</i></p>	<p><i>ик Ніхто краще його не ставав до бою; ніхто не крутив ляхам такого веремія... (Чорна рада)</i></p>

<p>ги Въ это время кто-то за плечами у Шрама, почти надъ самимъ его ухомъ, сказали громко: – <u>Овва!</u> [Междометіе, выражающее насмѣшку. Соответствующаго ему нѣтъ въ великорусскомъ языкѣ. Эва! значитъ совсѣмъ не то.] Обернулся Шрамъ – передъ нимъ Запорожець въ красномъ жупанѣ; въ одной рукѣ шапка, другая гордо уперлась въ бокъ; широкое лицо озарено безпечнымъ смѣхомъ. (Черная рада, Хроника 1663 года)</p>	<p>ик Коли ж тут хтось із-за плечей: – Овва! Обернувся Шрам, аж у його ззаду стоить запорожець у кармазинах; стоить і сміється. (Чорна рада)</p>
<p>ги Хоть Стѣнъ намъ и матери, а Великій Лугъ батько, но для такой дѣвчины можно отцураться отъ батька и отъ матери. – Чи вже бь то? – А що жь? – Ну, куды жь тогда? – <u>Овва!</u> [Здѣсь овва имѣетъ не тотъ смыслъ, что выше, но это пойметъ только Малороссіянинъ, который произнесетъ его другимъ тономъ, а не такъ какъ прежде овва. Последнее овва имѣетъ отчасти смыслъ великорусскаго: Эка штука! а перваго рѣшительно нельзя перевести.]. Тутъ Запорожцы скрылись опять изъ виду. (Черная рада, Хроника 1663 года)</p>	<p>ик Хоч Січ нам і матери, а Великий Луг батько, да для такої дівчини можна покинути і батька, й матер. – Чи вже б то? – А то що хіба? – Куди ж тоді? – Овва! — — Тут запорожці знов ізчезли, як мара. (Чорна рада)</p>
<p>ги – Поглядѣть бы мнѣ, что у васъ тамъ за горы. – <u>Оттакой!</u> [Т. е. Вонъ ты какую запѣть!] – Такои. Пускай не даромъ зазывалъ ты меня къ своимъ воевать Турка. (Черная рада, Хроника 1663 года)</p>	<p>ик – Подивитися б, що там у вас за гори! с Отакої! — — Такої, брате. Нехай не дурно запрошував ти мене до своїх воевати турка. (Чорна рада)</p>
<p>ги Вдругъ кто-то подъ окномъ закричалъ: <u>пугу! пугу!</u> восклицаніе, перенятое полудикими рыцарями Запорожцами у пугача (филина), и употребляемое ими для извѣщенія кого – нибудь о своемъ прибытіи. (Черная рада, Хроника 1663 года)</p>	<p>ик Як ось під вікном хтось: – Пугу пугу! (Чорна рада)</p>
<p>ги ...Какъ увидѣлъ эту кралю, такъ душа и дала <u>сторчака</u> [Т. е. опрокинулась къверху ногами.]. И для ясности разсказа Кирило Туръ опрокинулъ себя въ горло кубокъ наливки. (Черная рада, Хроника 1663 года)</p>	<p>ик ...Як побачив я отсю кралю, так душа й дала сторчака. (Чорна рада)</p>
<p>ги – Смѣйся, смѣйся! <u>Засмѣешься</u> ты у меня <u>на кутни</u> [Т. е. заплачешь. Кутні зубы – угловые зубы, къ концу челюстей.]. <u>Моргай, моргай</u> [Моргать – мигать, дѣлать гримасу.]. <u>Якъ моргну тебе, то й ногами вкрыесся</u> [Т. е. какъ ударю, то полетишь къверху ногами. Но въ этомъ переводѣ нѣтъ юмору, который не оставляетъ Малороссіянина и во время гнѣва.]. (Черная рада, Хроника 1663 года)</p>	<p>ик – Смійся, смійся! Засмієши ти в мене на кутні!.. Моргай, моргай! Осъ як моргну тебе, то й ногами вкриєшися! (Чорна рада)</p>

У багатьох місцях П. Куліш просто зазначає, що вираз взято з мови його персонажів або бере його в лапки. Часто автор не вживає оригінальний вираз українською, а дослівно перекладає його російською мовою, але маркує як український за образністю. В українському варіанті “Чорної ради” всі ці вирази вже подаються без жодних коментарів та лапок.

<p>ги – Вотъ это по-козацки! воскликнулъ Шрамъ, и забылъ даже свое горе отъ радости, что у Череваня (какъ бы онъ выразился) еще не совсѣмъ уснуло козацкое сердце. (Черная рада, Хроника 1663 года)</p>	<p>ик – Отес так по-козацьки! – казав Шрам, да аж печаль свою забув, як побачив, що в Череваня ще не зовсім заснуло козацьке серце. (Чорна рада)</p>
---	--

<i>ги</i> Не нужно было имъ [запорожцам] для душевнаго счастья ни жены, ни дѣтей, а деньги они разсыпали – по ихъ же выраженію – якъ полуу! [Какъ мякину.] (Черная рада, Хроника 1663 года)	<i>ик</i> Не треба було їм [запорожцям] ні жінки, ні дітей, а гроші розсипали, якъ полуу. (Чорна рада)
<i>ги</i> – Ну, и тому правда, что Иванца въ Стѣчи “огласили гетманомъ”? (Черная рада, Хроника 1663 года)	<i>ик</i> – Ну, і тому правда, що Іванця в Січі огласили гетьманом? (Чорна рада)
<i>ги</i> ...Самъ сгълъ на хозяйскомъ мѣстѣ, “конецъ стола”... (Черная рада, Хроника 1663 года)	<i>ик</i> ...Сам сів на хазяйському місці, кінець стола... (Чорна рада)

З іншого боку, пишучи українських текст, П. Куліш не просто “підкоряється смаку народних оповідачів”, а створює новий художній образ оповідача, якого немає в російському тексті. Замість інтелігента, обізнаного в історичних джерелах та етнографії, бачимо наївного, часом навіть неписьменного спостерігача:

<i>ги</i> Видѣ этихъ надгробій, на которыхъ арматура и знаки достоинствъ перемѣшаны были съ костями, сложенными накрестъ, подъ мертвою головою, и чтеніе этѣхъ надписей, говорящихъ разомъ о величїи и ничтожествѣ челоуѣнскомъ, навели на душу полковника Шрама печальное раздумье... (Черная рада, Хроника 1663 года)	<i>ик</i> Хто б і неписьменний був, так, дивлячись тільки на ті шаблі, на ті панцирі, бунчуки і всякі клейноди, перемішані з кістками, з Адамовими главами, що повироблювано горорізьбою з міді да з каменю понад тими надгробками, хто б, кажу, був і неписьменний, так і той би догадавсь, против чого то воно так викомпоновано: усяке багатство, усяка слава – усе воно суєта суєт; і шабля, й булава з бунчуком, і горностайова кирея поляжуть колїсь поруч із мертвими кістками. Отже й Шрам, розглядаючи ту горорізьбу да читаючи епітафії, засмутився душею... (Чорна рада)
---	---

Надзвичайно живий україномовний опис кухля, який Черевань привіз із Польщі. В цьому тексті оповідач, очевидно, менш обізнаний у західноєвропейській культурі та мистецтві, але має свою думку щодо панських грошей.

<i>ги</i> И онъ [Черевань] досталъ съ полки большую серебряную кружку съ барельефами, представлявшими греческихъ вакханокъ. Крышка была украшена литою статуейкою Фауна. (Черная рада, Хроника 1663 года)	<i>ик</i> І [Черевань] дістав із полицки жбан, прехимерно з срібла вилитий і що то вже за приукрашений! Не жалували пани грошей для своєї тихи і потіхи. По боках бігли босоніж дівчата – інша і в бубон б'є; а зверху сидів, мов живий, божок гречеський, Бахус. Тим-то Черевань і звав сей жбан божком. (Чорна рада)
---	--

Переклад “Чорної ради” П. Кулішом насправді є переробкою, зміна мови твору веде за собою зміну всього характеру викладу і передусім образу оповідача. У російськомовному варіанті тексту це відсторонений дослідник старовини, він користується характерним стилем художньої прози XIX століття, передає події опосередковано, коментує те, що може бути незрозумілим сучасному чи російському читачеві, далекому від української теми. В україномовному варіанті “Чорної ради” оповідач культурно і соціально ближчий до героїв, його мова простіша, фразеологія та метафорика наближена до народної, історичні події та значення маловідомих звичаїв і складних виразів ніяк окремо не коментуються.

Цікаво згадати, що П. Куліш удається до літературної містифікації. В епілозі до російськомовного видання “Чорної ради” він пише: “Чёрная рада” написана мною сперва на южнорусском или малороссийском языке. Здесь напечатан вольный перевод этого сочинения» [1, с. 248]. О. Федорук коментує це місце: “Насправді Куліш написав “Чорну раду” спершу російською мовою і частково опублікував її в 1840-х роках у “Современнике” та “Москвитянине”. Українськомовну версію роману він завершив 1846 року в Петербурзі” [1, с. 671].

Паралельний аналіз двох текстів “Чорної ради” також підводить до думки, що російськомовний текст був першим. У ньому ми бачимо, якою ретельною була підготовча робота автора над історичною основою твору та мовою персонажів. У примітках збережено частку історичних, етнографічних, мовознавчих матеріалів, зібраних для роботи над романом. Україномовний текст, хоча й менший за розміром, але більш довершений стилістично, твір відображає живу давнину, всі елементи сюжету підкоряються єдиному задуму.

Леся Українка. “Блакитна троянда”.

Другим твором для аналізу ми обрали драму Лесі Українки “Блакитна троянда”, яка була написана українською мовою (1896) і перекладена російською мовою самою авторкою (1898).

Цей переклад зроблено досить точно, в ньому є лише окремі незначні випадки авторської переробки тексту. Мова перекладу стилістично не відрізняється від мови оригіналу. Текст п’єси складний, багатий культурними алюзіями, персонажі цитують літературні твори кількома мовами, вживають іншомовні вирази. Це зберігається і в перекладі російською.

<i>uk [Острожин] Се надто педантично для femme moderne... [Любов] (здержано, але суворо) М-р Острожин, се розмова серйозна, хоча теж moderne, коли хочете. (До інших, напружено всміхнувшись.) Справді, панове, розмова наша виходить à la Ібсен. (Блакитна троянда)</i>	<i>ru [Острожин] Любовь Александровна! Это слишком педантично для fin de siècle. [Любовь] (сдержанно и строго) Monsieur Острожин, это разговор серьезный, хотя тоже в стиле fin de siècle, если хотите. (К другим, напряженно улыбаясь.) В самом деле, господа, наш разговор выходит во вкусе Ибсена. (Голубая роза)</i>
--	--

Персонажі “Блакитній троянді” поряд із французькими та німецькими фразами вживають у своєму мовленні російські вирази, які Леся Українка подає в лапках. У російському перекладі їх ужито без лапок, бачимо, що для авторки це насамперед мовне запозичення, а не стилістичне. (На відміну від цього, наприклад, вираз Ф. М. Достоєвського “жалкие слова”, який також ужито в драмі без перекладу, Леся Українка бере в лапки також і в російському тексті як цитату.)

<i>uk [Любов] (сміється) [...] На доказ того, що ви помиляєтесь, я вам скажу, що “приложу все старання” і навіть сама в себе зайві білети куплю. Ну, що? Вдовольнились? (Блакитна троянда)</i>	<i>ru [Любовь] (смеется) [...] В доказательство того, что вы ошибаетесь, я вам скажу, что приложу все старания и даже у себя все лишние билеты куплю. Ну, что? Вы довольны? (Голубая роза)</i>
<i>uk [Любов] Не знаю, чи ї казати, сміятись будете, а ви, Сергію Петровичу, в думці ще ї “синім чулком” назовете (Блакитна троянда)</i>	<i>ru [Любовь] Не знаю, говорит ли... смеяться станете! А вы, Сергей Петрович, мысленно, пожалуй, синим чулком назовете! (Голубая роза)</i>

Російські вірші персонажі п’єси цитують російською, крім поезії Надсона, яку Орест переклав українською (в російському варіанті епізод із перекладом відсутній, Орест читає Надсона в оригіналі).

У російськомовному тексті мовою оригіналу подано рядки з українських народних пісень, які співають у “Блакитній троянді”, таким чином драма залишається чотиримовною й у перекладі.

Тема української народної культури порушується в “Блакитній троянді” неодноразово, постійно звучать українські народні пісні, які присутні в побуті молодшої інтелігенції і ведуть свій цікавий діалог із міською та європейською культурою.

Описуючи декорації до української вистави, Леся Українка застерігає, що не слід прикрашати сучасний модний інтер’єр Гоцинської вишивкою. Можливо, вона хотіла уникнути небажаних асоціацій із традиційним українським театром кінця XIX ст., коли цензурою було дозволено грати п’єси лише з народного побуту. В російськомовному тексті цього зауваження немає.

<i>uk</i> Хата Гоцинської, салон. [...] Свічадо теж задрاپіроване і прикрашене плющем; вишиваних клаптиків і сервечок зовсім нема. (Блакитна троянда)	<i>ru</i> Гостиная Гоцинской. [...] Большое зеркало тоже задранировано и украшено плющом. (Голубая роза)
---	--

Сцена, де літератор Острожин, жартуючи з панночкою, говорить зневажливо про народні пісні та сам народ, загострена в російському перекладі, до виразу “українські пісні” вжито відповідно “хохлацкие песни” (при нейтральному “малороссийские, украинские песни”; слово “хохол” і в той час звучало зневажливо; за словником Даля, *хохол* – “украинец, малоросс”, “грубый, неотесанный человек, но в то же время и добряк”). Далі в російськомовному тексті Острожин висловлює думку, що місцевий (український) народ є частиною російського, в оригіналі цього немає.

<i>uk</i> Перед здійсненням завіси чутио <i>pianissimo</i> , гуртовий спів “Пливе човен, води повен”, дедалі іде він <i>crescendo</i> . Завіса здійснюється, і в глибині сцени на річці показується човен з компанією співців. [...] [Острожин] (до другої панночки) Добре ваші українські пісні додаються замість баркароли, ніяк я не сподівався! [2-га панночка] Чому не сподівались? [Острожин] Де ж, такий контраст: примітивний спів полудикого народу і – баркарола! [2-га панночка] М-р Острожин був ласкавий обізвати наш народ дикарями. [Острожин] Вибачайте, не дикарями, а полудикарями, се різниця, і не тільки ваш тутешній народ, а взагалі. Нашому народу бракує навіть початкової культури, дресировки. (Блакитна троянда)	<i>ru</i> Перед поднятием занавеса слышно хоровое пение: “Пливе човен, води повен”, которое усиливается <i>crescendo</i> . Когда подымается занавес, в глубине сцены, на реке, появляется лодка с компанией. [...] [Острожин] (2-ой гостье) А ваши хохлацкие песни прекрасно подходят к водянному спорту, никак я этого не ожидал. [Гостья 2-ая] Почему же не ожидали? [Острожин] Да как же; такой контраст: примитивные мотивы полудикого народа и – спорт! [Гостья 2-а] М-еиг Острожин был так любезен, что обозвал наш народ дикарями. [Острожин] Извините, не дикарями, а полудикарями, это разница, и не только здешний народ, а вообще русский народ. Нашему народу не хватает самой первоначальной культуры – дрессировки! (Голубая роза)
--	--

Перекладаючи твір для російського глядача, Леся Українка додає ще кілька згадок про Росію, крім наведеної в попередньому прикладі.

<i>uk</i> Дівчина в двадцять п’ять літ найнебезпечніше створіння в світі, може, навіть гірше, ніж та прославлена <i>femme de trente ans</i> . (Блакитна троянда)	<i>ru</i> Девушка 25 лет самое опасное создание в мире, может быть, даже опаснее, чем пресловутая <i>femme de trente ans</i> . По крайней мере, у нас в России это так. (Голубая роза)
<i>uk</i> [Груїчева] Ми живем в отелі “Франція”, пам’ятайте. Ми будемо ждати! (Блакитна троянда)	<i>ru</i> [Г-жа Груич] Мы живем в гостинице “Россия”, – помните! – (Голубая роза)

В “отелі “Франція” (“гостинице “Россия”) відбувається заключна трагічна сцена драми. Зробимо висновки.

Українському перекладу “Чорної ради” передувала велика філологічна робота П. Куліша, яка стала актом вироблення літературної мови. Автор приховує всі сліди цієї роботи в україномовному тексті і навіть видає його за оригінал як більш значущу для себе, власне, завершальну працю. Російськомовний і україномовний варіанти твору значно відрізняються і за стилем викладу, і за обсягом.

На відміну від “Чорної ради”, два тексти драми Лесі Українки “Блакитна троянда” не показують такого значного “различия духа обеих словесностей”. Навпаки, бачимо, що обидві мови добре виконують одне й те саме художнє завдання, при перекладі повністю зберігається стиль твору. А ті розбіжності, які було зроблено, незначні і обумовлені не зміною мови, а комунікативною настановою авторки на ту чи іншу аудиторію.

Література

1. Кулиш П. Об отношении малороссийской словесности к общерусской. Эпилог к “Чёрной раде” / П. Кулиш // Тарас Шевченко в критиці. Том I. Прижиттєва критика (1839–1861) / [За заг. ред. Г. Грабовича]. – К. : “Критика”, 2013. – С. 248–264, 670–673.
2. Кулиш П. А. Черная рада. Хроника 1663 года / П. А. Кулиш. – М., 1857. – 253 с.
3. Леся Українка. Зібрання творів: у 12 томах / Леся Українка. – К. : “Наукова думка”, 1975–1978.

Дякую за літературознавчі консультації Т. Я. Данилюк, М. Й. Назаренку.